

čeg (signifikanta) prema označenom (signifikat) sa semiološkog gledišta (Theodor Spoerri: »Identität von Abbildung und Abgebildetem der Geisteskranken« in: *Documenta 5*, Kassel 1972, 11-1-18). S psihijatrijskog gledišta to znači da se u tim tvorevinama preslikava unutrašnju realnost bolesnih kao ono što treba preslikati, tako da se preslikano i slika podudaraju. To je tzv. »iznudeći identitet«, ali za šizofrenika i dalje postoji mogućnost »dvostrukog knjigovodstva«, naime razlučivanja sopstvene, unutrašnje, od spoljašnje stvarnosti.

Otuda se može rezumeti antropološko gledište u prosudivaju likovnih umetničkih dela tzv. umobolnih. Iz saznanja da biti-bolestan s psihijatrijskog gledišta može značiti živeti drugačije u odnosu na normalnog, to i biti šizofrenik može značiti jednu mogućnost čovekovog bivstvovanja, čemu se otkriva smisao ludila u dijalogu sa razumom kao svojevršno ukazivanje na stanja stvari samog sveta ili pak na otkrivanju nekih metafizičkih iskustava. Otuda, kada govorimo o likovnim tvorevinama šizofrenika i, u principu, o umetnosti umobolnih možemo zaključiti da nije u pitanju bolesna umetnost, već *druga mogućnost umetničkog oblikovanja*, nešto što spada u »novu antropologiju«. Kategorija mogućnost i kategorija *druga* imaju centralni značaj za umetnost našeg stoleća, i otuda saglasnost manirističke, antinaturalističke avangardne umetnosti sa umetničkim tvorevinama naročito šizofrenih ali i drugih duševnih bolesnika. Otuda, najzad, saglasnost između nove umetničke prakse, teorije umetnosti i nove antropološke perspektive.

Kao što je poznato, prvi je Princhoran ustanovio formalnu sličnost ekspresionističkih umetničkih dela i likovnih tvorevina šizofrenih pacijenata i odmah, s dobrim razlogom, upozorio na to da se ta formalna sličnost ne sme protumačiti kao supstancijalna saglasnost, što bi oprajdalo govor o bolesnoj umetnosti. Otuda je potpuno i definitivno potvrđeno saznanje da ni stručni ni laički pogled ne može razlučiti tvorevine tzv. umobolnih od tzv. zdravih umetnika, kao što se iz tih tvorevina ne može razabrati vrsta bolesti, od koje pati bolesni umetnik. U tome smislu, metodički moramo početi od autonomnog značaja slike i likovnog dela uopšte, i ne više po starom načinu raskrinkavanja estetske fenomene kao kliničke simptome.

Zbog toga u delima današnjih umetnika ne poznajemo šizofrene tvorevine, jer tu ne postoji suštinska jednakost, već samo »estetska sličnost« (Šperi) ili analogija što omogućuje poređenje struktura tvorevina heterogenog porekla. Ako se, dakle, kao osnova upoređenja uzme ista estetska ravan, onda se sve razlike koje se tu pojavljuju i koje se ne smeju nivelisati objašnjavaju delovanjem vanestetskih momenata delovanjem društvenih i istorijskih motiva, tehničkih uslova i dr.

Odlučujuće je saznanje da su za nas i pojam »umetnost« i pojam »duševna (duhovna) bolest« samo konvencionalni pojmovi i da se oni uzajamno ne isključuju niti uslovljavaju (Šperi). Ako se može reći da je u naše doba šizofrenija pretežna duhovna ili duševna bolest (Jaspers), onda ipak sama šizofrenija nije jednoznačna i dovoljno razjašnjena pojava. U tome smislu ne može se govoriti o bolesnoj umetnosti, mada umobolnik može stvarati umetnost. Može se uočiti sličnost današnje umetničke prakse i način šizofrene produkcije: za šizofrenika, tako, nije važan konačni oblik tvorevine, on prestaje, ne dovršavajući svoje oblikovanje, u času kada postigne ono što želi. To je *non-finito* fenomen koji poznajemo u današnjoj umetnosti, ali i u nekim razdobljima ili pojedinačnim delima tradicionalne umetnosti. Za šizofrenog umetnika važan je unutrašnji stav, držanje i sam proces oblikovanja kao motivisanje, što takođe važi i za današnju umetnost za koju je važnije stvaranje od samog dela. Proširenje pojma umetnost u našem vremenu opet pokazuje kako se umetnost i šizofrenija uzajamno hrane: vanumetnička stvarnost postaje umetnički vredan materijal, tako akcije, koncepti, situacije postaju estetske vrednosti.

Da bi se izbegla zbrka da se beznačajne slikarije ne bi zamenjivale sa umetničkim delima, da se šizofrenija ne bi uzela kao model stvaralačkog delovanja, treba definitivno reći da tu postoji različitost u nečem zajedničkom, da postoji estetska analogija, strukturalna sličnost, ali ne i suštinska saglasnost ili jednakost šizofrenih tvorevina i umetničkih dela. Ono što je tu zajedničko nalazi se u osnovnim kreativnim funkcijama svih ljudi. Čovek je stvaralačko živo biće, *animal creans*: otuda u umetničkim tvorevinama umobolnika poznajemo ono stvaralačko kao drugu mogućnost čovekovog delovanja, kao antropološki vredan izražaj, ako estetsku tvorevinu, a ne kao bolesnu umetnost. U našem stoleću se ekstremno naglašava stvaralaštvo, stvaralaštvo stavlja umesto umetnosti, a samo delo shvata kao proces.

U značajnom poduhvatu pod naslovom *Nova antropologija* u već navedenom prilogu. P. Gorsena nalaze se mnogi primeri modernih umetničkih dela radi karakterisanja opšteg stanja patološke estetike, a među njima jedno delo našeg slikara Dada (Miodraga Đurića). Među umetnicima prvi je bio Dibife (Dubuffet) koji se aktivno ophodio prema umetnosti umobolnih nazivajući je *art brut* (ars in crudo).

pesme

volfgang ešker

IMANJE NA GRANICI

Iz kamenjara slušam žabe koje nisu stvorovi iz basni. Moja oholost htela bi da stupi ne nepokošenost, nedodirnutost da side u minulost zelenilo livadsko da postane.

Obnoć me uzaludno dozivaju iz parka: probdeavam maj okrenut leđima granici što duže – to bolje kakvi mirisi!

U samo jutro ograšava se slavuj.

HAROUÉ'

Attendez – moi sous l'orme!

Kakav doživljaj: Pariz, Nansi daljinu uvek osvajajući.

Na sporednim putevima, kloneći se vođstva, hrleći među izgnanike – Orm, recimo, ko još poznaje Orm – kroz Lorenu gore dole.

Ko će me još pronaći u ovom podnevno zaspalom selu? Prozori i vrata tvrdo su

zatvoreni. I jedini sam namernik na ulicama.

I posle trećeg ili četvrtog crnog klanjam se i nazdravljam: Msje, sluga vaš, – još uvek – zaboravljam na jata vrata, na petlove, na iskričavost plamena, jedinu žudnju.

NA GRANIČNOJ RAMPI

Nikada kraj putovanja ne beše moj cilj.

Stojim i očekujem ptice selice.

Pouzdanje moju putnicu u vetar baca.

SEVERNONEMAČKA NIZIJA

Vetrenjače su svoja krila uvukle

Sada vazduh rasecaju elektrane

Temperatura raste nizvodno

INTERVJU

na primer sa J. B.

Časovi, dani.

izvan vremena u polja zuriti zagrliti ih u strahu pred mašinama.

Potresen biti.

Postati potresenost.

Utopiti se u reci pre no što se ona sama ne utopi.

Volfgang Ešker (Wolfgang Eschker) rođen je 1941. u Stendalu, SR Nemačka. Doktorirao je sa tezom o bosanskim sevdalinkama. Po profesiji je slavist. Preveo je i priredio dve zbirke naših narodnih bajki (*Makedonske narodne bajke, Hrvatske narodne bajke*), kao i izbor iz poezije Koste Racina. Ešker je i uspešan kao prozaik, pesnik i aforističar. Objavio je knjigu kratkih proza *Pelzkalte Nacht* i knjigu aforizama *Gift un Gegengift*, koja se pojavila i na srpsko-hrvatskom, ove godine, u izdanju zagrebačkog *Znanja (Otrov i protivotrov)*. Ešker objavljuje pesme u značajnim nemačkim časopisima, a ovaj izbor je preuzet iz *Die Akzente*.

Prevod s nemačkog i beleška: Jovan Zivlak